

Фольклорна спадщина Житомирського Полісся: особливості локального функціонування (за експедиційними дослідженнями Олевського району)

Іван Сінельніков

Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Анотація. *Мета статті* — висвітлити стан збереження локального функціонування автентичної фольклорно-музичної пісенної традиції Житомирського Полісся (за матеріалами експедиційних досліджень Олевського району); дослідити сюжети та образну символіку фольклорних текстів, що є притаманними визначеному локусу названої традиції. *Результати дослідження.* В основу дослідження покладено фольклорні матеріали, записані у 2010-ті рр. експедицією студентів Київського національного університету культури і мистецтв у селах Олевського району Житомирської області. Під час експедиції було записано близько 100 пісень та понад 200 інформаційних елементів. Експедиція студентів-фольклористів КНУКіМ на той час була одним із перших пошукових польових досліджень в окресленому локусі традиційної культури Центрального Полісся. Доведено, що записані під час експедиції твори яскраво презентують традицію пізньої лірики, яка здебільшого представлена багатоголосними творами в гуртовому виконанні. Зазначено, що найпоширенішими темами та сюжетами названих пісенних артефактів є нелегка жіноча доля, нерозділене кохання, чарування та ін. Виявлено, що в образній символіці календарно-обрядових творів зимового циклу використовуються символи птахів (пов'язані з символами уявного мосту й небесних воріт) та квітки–рожі (символ молодості, краси, здоров'я, який переважно асоціюється з молодою дівчиною). *Наукова новизна* полягає в оприлюдненні та введенні в коло наукового дискурсу нової фольклорно-етнографічної інформації з експедиційних записів від інформантів недосліджених раніше сіл Олевського району Житомирської області. *Висновки.* Складні соціокультурні умови сьогодення актуалізують здійснення нових фольклорних експедицій в окреслений локус музично-виконавської традиції Житомирського Полісся, щоб дослідити стан збереження визначальних ознак фольклорно-виконавської парадигми локального осередку як складника фольклорної традиції українського народу з метою реалізації концептуальних заходів щодо збереження, ревіталізації та актуалізації традиційної культури Житомирщини.

Ключові слова: Житомирське Полісся; Олевський район; музичний фольклор; виконавська традиція; народна пісня; фольклорна експедиція

Для цитування

Сінельніков, І. (2024). Фольклорна спадщина Житомирського Полісся: особливості локального функціонування (за експедиційними дослідженнями Олевського району). *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство*, 50, 82–91. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.50.2024.306797>

Вступ

У сучасний непростий період боротьби українського народу за власну державність в науковому та практично-сценічному дискурсі актуалізуються питання, пов'язані з охороною та збереженням еле-

ментів традиційної культури. Вивчення та ревіталізація фольклору є актуальною проблемою, оскільки нематеріальна культурна спадщина виступає органічним складником історичного досвіду народу, а отже — його етнічної пам'яті й національної самоідентифікації.

Українська наука все більше зосереджується на накопиченні локальної інформації та вивченні музичної й етнологічної традиції. Основи такої діяльності були закладені видатними українськими науковцями та митцями — Ф. Колесою, К. Квіткою, М. Грушевським, М. Максимовичем, П. Чубинським, І. Франко, Л. Українкою, О. Потєбнею, А. Кримським, С. Грицею (Поріцькою), А. Іваницьким та ін. Аналіз фольклорних матеріалів, накопичених в етнографічних експедиціях, дає можливість осмислити та реконструювати архаїчні форми традиційної культури, зокрема народно-пісенного матеріалу. На основі цього дослідження музичних і фольклористичних аспектів конкретного регіону отримують аналітичну оцінку й включаються до матеріалів сучасної української музичної фольклористики.

Аналіз попередніх досліджень. Фіксація, осмислення та ревіталізація фольклорної спадщини українського народу історично відбуваються в кількох теоретично-практичних напрямках: фольклористично-історичному, дослідницько-експедиційному, виконавсько-сценічному. Серед фольклористично-дослідницьких праць останнього часу зазначимо праці М. Глушка (2009), Л. Єфремової (2012), В. Осадчої (2012), Ю. Рибачка (2012), М. Скаженік (2013), І. Довгалюк (2016), Л. Троєльнікової (2019), І. Клименко (2020), А. Іваницького (2022), С. Грици (2022), В. Давидюка та Г. Давидюк (2022) та ін. Зокрема, Л. Троєльнікова (2019) акцентує увагу на «...культурологічному осягненні сутнісного змісту категорії “фольклор” як найбільш раннього типу народної художньої культури, в основі якої лежить етнічно-національна картина світу» та підкреслює, що «... музичний фольклор є національним модусом у традиційній культурі українців, який формує ціннісно-поведінкові орієнтири представників цієї спільності». А. Іваницький (2022), розглядаючи сакральні підстави народнопісенної творчості, визначає, що «... обрядовий фольклор, що виник як засіб опредмечення світу за посередництвом магії, був водночас первісною філософією, засобом пояснення світобудови».

Як фольклористична дослідницько-експедиційна праця останніх років заслуговує на увагу монографія І. Клименко (2020), в якій подано типологію та ґрунтовно досліджено географію обрядових мелодій українців Поліського регіону, зокрема й Олевського та інших районів Житомирського Полісся, в контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву. Серед останніх досліджень нематеріальної культурної спадщини окресленого регіону слід також назвати академічне видання «Регіонально-жанрова антологія україн-

ського музичного фольклору»; том IV упорядники антології присвятили обрядовому музичному фольклору Центрального і Східного Полісся (Єфремова & Хай, 2022).

Щодо фольклористичних досліджень, у яких розглядаються виконавсько-сценічні аспекти та питання ревіталізації нематеріальної культурної спадщини українського народу в сучасних соціокультурних умовах (зокрема, явище так зв. «шароварщини» як способу «... репрезентації української культури та ідентичності за допомогою псевдонародного селянського та (або) козацького одягу, елементів побуту», а також музичного матеріалу (В. Єрмолаєва та Ю. Нікіщенко, (2017)), варто відзначити праці І. Павленка (2013), Л. Лукашенко (2023), Р. Цапун, В. Сінельнікової (2023) та ін.; деякі з цих питань у різних аспектах також розглядалися в дослідженнях І. Сінельнікова та В. Сінельнікової (2021).

Мета статті — висвітлити стан збереження локального функціонування автентичної фольклорно-музичної пісенної традиції Житомирського Полісся (за матеріалами експедиційних досліджень Олевського району); дослідити сюжети та образну символіку фольклорних текстів, що є притаманними визначеному локусу названої традиції.

Результати дослідження

Проблема, що розглядається в поданій розвідці, має безпосередній зв'язок з духовною й матеріальною культурою поліщуків, що здавна заселяють Олевський район Житомирської області. На жаль,

подальше існування традиційної народної культури як культури усної традиції нині залежить від таких руйнівних явищ, як звуження жанрової системи, локалізація фольклорних середовищ, нівелювання виконавських особливостей... Це своєю чергою дозволяє розглянути проблему екології культури, одним із ґрунтовних прошарків якої є фольклорна традиція. Вона найбільше незахищена в умовах сучасної культурної ситуації та слугує своєрідним індикатором її соціально-екологічних проблем. (Осадча, 2012)

В обрядовій творчості, зокрема календарній та родинній, яскраво проявляється специфіка світогляду та фольклорного комплексу того чи іншого села. В основу статті покладено висвітлення фольклорних матеріалів, записаних у 2010-х рр. експедицією студентів Київського національного університету культури і мистецтв. Організацію та модерацію експедиційно-польової роботи здійс-

нював автор статті як науковий керівник. Експедиція відбулася близько 10-ти років тому, її матеріали зберігалися у фонді фольклорного ансамблю «Крालиця» КНУКіМ і чекали на ґрунтовне опрацювання. Головним викликом для фольклористів в умовах широкомасштабного російського вторгнення стала необхідність пошуку можливих форм збереження записаних музичних артефактів та, відповідно, оцифровка архівів експедиційних матеріалів. У цьому контексті опрацьовувалися та архівувалися всі матеріали студентських фольклорних експедицій із фонду.

Цінним відкриттям для нас стали аудіозаписи, зібрані студенткою Аліною Князікевич (2010–2012), яка досліджувала стан збереження музично-виконавської традиції в селах Журжовичі, Кишин, Копище, Суцани та Юрово Олевського району Житомирської області. Основною метою експедиційної роботи А. Князікевич (2010–2012) було з'ясування специфіки та стану збереження музичного фольклору конкретної місцевості, яка є однією з найцікавіших у дослідницько-фольклористичному плані. Адже Олевськ є одним із найдавніших поселень Волинсько-Житомирського Полісся. Вперше місто згадується в літературних та історичних джерелах 1488 р., а перші документальні спогади про всі інші села належать до XV–XVII ст. Ґрунтовних фольклористичних пошуків в окресленій місцевості до часу проведення названої експедиції фактично не проводилося.

А. Князікевич вдалося попрацювати з близько 20-ма інформантами — носіями традиційної культури. Це були місцеві селяни: у с. Журжовичі — Кусетка Ганна Василівна, 1944 р.н. (КГВ); Коловальчук Валентина Василівна, 1950 р.н. (КВВ); Деніс Надія Миколаївна, 1950 р.н. (ДНМ); Кондратовець Марія Іванівна, 1955 р.н. (КМІ); Корчук Людмила Миколаївна, 1959 р. н. (КЛМ); Малак Марія Іванівна, 1938 р.н. (ММІ). У с. Кишин основними інформантами були Чорна Тетяна Йосипівна, 1926 р.н. (ЧТЙ) і Невод Варвара Кузьмівна, 1940р.н. (НВК); у с. Копище робота велася з Лодко Ганною Давидівною, 1934 р.н. (ЛГД). Три інформантки було знайдено у с. Суцани: Жовнерчук Ольга Андріївна, 1936 р.н. (ЖОА), Кончик Марія Терентіївна, 1947 р.н. (КМТ) та Онищук Ганна Павлівна, 1939 р.н. (ОГП). У с. Юрово експедиційна група спілкувалася з Талахом Василем Захаровичем, 1931 р.н. (ТВЗ), Талах Тетяною Федорівною, 1944 р.н. (ТТФ), Гриб Євою Матвіївною, 1939 р.н. (ГЄМ), Талах Марією Василівною, 1936 р.н. (ТМВ), Кирийчук Тетяною Григорівною, 1953 р.н. (КТГ).

Методика польового дослідження: записи фольклорних артефактів від названих інформантів

здійснювалися в вигляді музичних і поетичних текстів (аудіо-відеофіксація та письмова транскрипція), фіксації виконавських особливостей та обставин виконання, коментарів щодо особливостей місцевої традиційної культури, описів календарної та родинної обрядовості, фотофіксації побутової атрибутики. Швидкоплинність часу має своїм наслідком різке звуження локальних осередків побутування традиційної культури, тому записувачка під час фольклорної експедиції фіксувала будь-які зразки народної творчості. Від названих інформантів було записано близько 100 пісень та понад 200 інформаційних елементів (розповіді, перекази, прислів'я, легенди, інформація про обставини виконання музичних творів та ін.).

Під час спілкування з носіями традиції збирачка утвердилася в розумінні специфічних ознак фольклору, якими є усна форма творення (народна пісня сприймається, зазвичай, «на слух»), образний спосіб збереження історичних подій у пам'яті поколінь, традиційність, варіативність, колективність. Під час усної передачі традиційних музичних творів слово виступає в органічному поєднанні з інтонацією, жестом, мімікою, мелодією, обставинами виконання. Усі названі вище аспекти були відображені збирачкою в процесі фіксування експедиційних сеансів (аудіо, відео, фото, письмові нотатки в експедиційному зошиті).

Народнопісенна лірика — наймолодший рід фольклору, її становлення відбулося в XVI–XIX ст. Це обумовлює той факт, що повсюдно в Україні саме ліричний фольклор (соціально-побутові та родинно-побутові пісні) фіксується дослідниками в локусах традиційної культури (зокрема в окреслених селах Житомирщини) в найкращому стані збереження, адже в ліриці за предмет зображення обираються не події чи об'єкти, а почуття, переживання, настрої — те, що стосується особистого життя кожної людини. Найпоширеніша тема ліричних пісень — нелегка жіноча доля. Ці пісні, очевидно, складені жінками, що не знайшли щастя в сімейному житті та бачили жорстоке ставлення чоловіка до жінки.

У с. Юрово було записано ліричну пісню «Пливе хмарка» з таким сюжетом: дівчина питає в матері, чому в неї така нещаслива доля: чоловік — п'яниця, який її б'є. Жінка вже не в змозі витримати жорстоке ставлення й вирішує продати свого лихого чоловіка. Але він такий нікому не потрібен, і вона вирішує втопити його в Дунаї (Князікевич, 2010–2012) (тут і далі тексти подаються зі збереження місцевої говірки):

*Пливе хмарка, пливе друга, а за єю сіва.
Чи є в світі ще така, як я нещаслив(а).*

Чи ти мене, моя мамко, в церкву не носила,
 Чи ти мене, моя мамко, долі не вприсил(а)?
 Ох, просіла, як просіла, та ще й як просіла...
 А ліхая, ліха доля слідочком ходил(а).
 Чи ти мене, моя мамко, в купалі не купала.
 Чи ти мене, моя мамко, долі не впрохал(а)?
 Ох, прохала, як прохала, та ще й як прохала.
 А ліхая, ліха доля в куполь заглядал(а).
 Люди єдуть на ярмарок, прямо торгувати,
 А я їду на ярмарок долю продават(и).
 Ох, купуйте ж мою долю, моя доля добра,
 Як нап'ється, зо мной б'ється, не ночує дома.
 Запряжу я сіві воли, сяду на краєчок,
 Тай повезу свою долю, втоплю в Дунає(чок).
 Ох, топить, не попить, а я не втоплюся,
 Прийде дівка воду браті, а я йучеплюс(я).
 Прийшла дівка воду браті, з новими відрами,
 Дай вчеплюсь, ліха доля, обома рукам(и)...
 (ТВЗ, ТТФ, ГСМ, ТМВ, КТГ)

Ця пісня є багатоголосною, записана від гурту з п'яťох виконавців. Вона є одночасним сполученням близьких варіантів тієї самої мелодії. Верхній голос у цій пісні — провідний, виконує функцію основної мелодії. Нижній голос утворює гармонійний бас, «фундамент», інші голоси підспівують. Неширокий діапазон (квінта) дає можливість виконавцям охопити весь звукоряд, імпровізуючи водночас варіанти основної мелодії. Голоси також можуть перехрещуватися та утворювати різні комбінації, сходяться в унісон і знову переключатися на багатоголосся. Форма строфи чотирирядкова, кожний рядок поділяється на два сегменти. Пісня має силабічний вірш з перемінними стопними організаціями — чотиристоппний ямб з перемінною клаузулою. Числова формула налічує в основі $(4+4+7)(4+4+6)$.

Цей самий гурт із с. Юрово заспівав збирачці ще одну ліричну пісню — «Мне циганка ворожила» (Князікевич, 2010–2012). Сюжет пісні — це оповідь дівчини від першої особи, опис її переживань, вагань щодо подальшої долі. Ворожка пророчить їй загибель, якщо вона вийде заміж, така вже її нещаслива доля. Дівчина не вірить циганці й їде до шлюбу, міст ламається й вона падає в Дунай, де й гине:

Мне циганка ворожила, за ручку брала,
 Як узяла за рученьку, покачала головою.
 Як узяла за рученьку, покачала головою,
 Розкажу я, дівко, правду — твой первий случай.
 Розкажу я, дівко, правду — твой первий случай,
 Як будеш єхать до шлюбу, то втопиши у Дунай.
 Неправдіва, вороженька, не правда твоя,
 Як будеш єхать до шлюбу, то вистрою я мост.

Як будеш єхать до шлюбу, то вистрою я мост,
 Мост широкий, мост високий, на тисячу вьорст.
 Чугуніє канарейки шумлять и гудуть,
 Молодую Настасію до шлюбу везуть.
 Мост погнувся, поламався, вода потекла,
 Молодую Настасію вона понесла...
 (ТВЗ, ТТФ, ГСМ, ТМВ, КТГ)

Форма строфи пісні — чотирирядкова, кожний рядок поділяється на два сегменти. Пісня має силабічний вірш з перемінними стопними організаціями — чотиристоппний ямб з перемінною клаузулою. Числова формула налічує в основі $(4+4+6)+(4+4+7)$. У рядках проводиться складний принцип складоритмічної організації, кожен з яких має свій варіант співвідношення, між собою різних за довжиною складонот.

Лірична пісня «Ой, п'є чумак, п'є», яка є досить популярною в багатьох регіонах України, була записана у с. Копище (Князікевич, 2010–2012). У пісні розповідається про нещасливе кохання чумака: мати вмовляє його покинути дівчину й пити, а чумаку краще загинути, ніж жити без коханої. Форма строфи чотирирядкова, кожен рядок поділяється на два сегменти. Числова формула налічує $(5+5)+(4+4+7+7)$:

Ой, п'є чумак, п'є,
 В його гроші є,
 За їм, за їм, його родна мати,
 Дробнії сльози лє.
 Ой, сину, сину, дитино моя,
 Покинь, покинь гарілочку пити,
 Бо проп'єши коня.
 Ой, мамко моя,
 Не покину я,
 Не покину, поки не загину,
 Бо солодка...
 Ой, сину, сину,
 Дитино моя,
 Покинь, покинь дівчину любити,
 Бо зведе з ума!
 Ой, мамко моя,
 Не покину я,
 Не покину, поки загину,
 Бо красивая... (ЛГД)

У с. Журжевичі А. Князікевич (2010–2012) записала пісню «Ой ти, коваль, коваль-коваленко». Текст пісні має яскраво виражений розповідний елемент, тому жанрову приналежність твору можна легко визначити — це балада. Зміст балади — нещасливе кохання, що породжує фатальний наслідок. Сюжет у тексті балади викладено від особи коваля: він розповідає про свою дівчину-коханку,

яка причарувала його, заманила до себе в ліжко, потім народила дитину й утопила її.

*Ой ти, коваль, коваль — коваленко,
Чом не куєш, рано-пораненьку?
Чом не куєш рано- пораненьку,
Чи у тебе железа немає?
Чи у тебе железа немає,
Чи у тебе сталі не хватає?
Єсть у міне железа до волі,
Єсть у міне дівка до любові.
Вона ж міне слави наробила,
Ще з вечора постель постиліла.
Ще з вечора постель постиліла,
А з півночі, дітя народіла...
А з півночі, дітя народіла,
А до свста в криницу ходіла.
Ой, дай Божа, снегу та марозу,
Щоб засипала все стьожкі-дарожжі,
Щоб засипала все стьожкі-дорожжі,
Щоб не знали сусєди-ворожжі...
(КГВ, КВВ, ДНМ, КМІ, КЛМ та ММІ)*

Майже в усіх строфах, крім 2-ої й 8-ої, рядки об'єднуються точною римою: «железа не має» — «сталі не хватає»; «железа до волі» — «дівка до любові»; «слави наробила» — «постель постиліла». У тексті балади використовуються такі засоби поетики, як паралелізм («Єсть у міне железа до волі. — Єсть у міне дівка до любові»); синонімія — вживається неускладнений нерозгорнутий синонім («рано-пораненьку»), та анафора — деякі сусідні строфи пов'язані між собою таким чином, що перший рядок строфи повторює текст попереднього рядка, тобто починаються однаковими сегментами: («Чом не куєш рано — пораненьку», «Чи у тебе железа не має»; «Ще й звечора постель постиліла»; «Щоб засипала все стьожкі-дорожжі»). Лексика та образність балади демонструють, що вона належить до порівняно недавнього часу, коли традиційні поетичні засоби стали поєднуватися з оповідальністю, а образність — замінюватися викладенням сюжету.

З аналізу тексту видно, що строфа пісні має силабічне віршування, строфа пісні дворядкова з семантичною формою АБ (аб+вг). Зі слів інформантки (ММІ), другий рядок вірша під час виконання повинен повторюватися. Структура строфи (4+6+4+6), кожен рядок двосегментний. Ритм пісні часокількісний, але з елементами акцентного, що визначається тонізацією каденції: в ритмічних одиницях обидва речення — майже однакової тривалості 8+9; у другому реченні подовжена остання складонота. Крім того, є симетрія у внутрішній структурі рядків: (4+6+4+7), через що

строфа нагадує «період» класичної будови. Під час виконання пісні співачка (ММІ) переходила з лінії основного голосу (1-го рядка) на верхній голос (1-й сегмент 2-го рядка). З цього можна зробити висновок, що пісня є багатоголосною гуртовою.

Балада «Ой жовнаре, жовнарику» з с. Юрово побудована в формі діалогу між жовніром та дівчиною (Князікевич, 2010–2012). Дівчина просить його одружитися, а він просить дівчину, щоб убила свого брата, бо той заважає їхньому щастю, й радить, як краще це зробити. Дівчина виконує все, що їй наказали. А жовнір після цього не хоче брати її за дружину, адже вона вміє чаклувати. Пісня багатоголосна, першу строфу заспіває одна людина, далі підхвачують усі. Структура строфи (4+6+4+4).

*Ой жовнаре, жовнарику, - 2
Сватай мене, молоденьку.
Як же ж мені тебе сватають, - 2
Я боюся твого брата.
Зчаруй, дєвко, брата свого, - 2
Будеш мати міленького.
Як же ж його зчарувати, - 2
Я не знаю де чар взяти...
Иди, дєвко, до калини, - 2
Та ув'ється дві гадини.
Возьми, дєвко, ти тарелку, - 2
Постав гаду пуд головку.
Нехай сонце припікає, - 2
Нехай з гада яд капає.
Вилий, дєвко, яд в бутилку, - 2
Постав брату за горілку.
Брат на конє присежджає, - 2
Сестра з пивом виходжає.
Випий, брате, того пива, - 2
Що я в городі купила.
Випий, сестро, половинку, - 2
То я вип'ю всю бутилку.
Брат ще пива не напився, - 2
Та с коника похилився.
Яке ж міцне, сестро, пиво, - 2
Що з коника похилило.
Ой жовнаре, жовнарику, - 2
Сватай мене, молоденьку.
Як же я тебе буду сватають,
Як ти вмієш чарувати?!
Зчарувала брата свого, - 2
То в мене нема нічого...
(ТВЗ, ТТФ, ГСМ, ТМВ, КТГ)*

У с. Сущани було записано жартівливу пісню «Сію редьку» (Князікевич, 2010–2012). «Сію редьку» — це жартівлива комічна пісня про гуля-

щу дівчину. Кожна строфа пісні складається з двох віршових рядків та приспіву.

*Сію редьку, сію редьку,
Сію, висіваю.
Рости, редько,
На зиму сховаю.
Росла редька чепурненька,
Та й в яру зів'яла.
Як я була молодою,
Той любили хлопці.
Як я була молодою,
Нічого не знала.
Одна мене молодиця,
Невісткою звала.
Тай назвала невісткою...
До колодязя іду.
«Оце ж тобі, дівчинонька,
От комори ключі».
«Ой не буду ключі брати,
Не моя причина.
Не називай невісткою,
Бо не люблю сина».
«Моя дочечка, маленька,
Не вмє робити.
Причешеться, прибереться,
Іде хлопців любити».
Навішала коралій,
Купу білу шию.
«Сватай ти мене, Ванюша,
Або ти, Василю...»
(ЖОА, КМТ та ОГП)*

Наспів та форма строфи твору безпосередньо впливають на сприймання тексту, посилюють властивий йому гумористичний заряд. Мелодія розвивається в тому ж емоційному ключі, що й текст: іронічно домальовує образ дівчини, яка перебирає хлопцями. Мінорний наспів приспіву також підкреслює насмішкуватий зміст тексту. Ладовий устрій мелодії (паралельний мінор — мажор) та акцентний ритм говорять про те, що пісня є більш пізнього походження.

Окрім цих творів, експедиційна група записала низку календарно-обрядових, родинно-обрядових, а також ліричних пісень. Слід зауважити, що «... обрядові наспіви є символами й знаками світобачення та звуковим упорядкуванням суспільних стосунків» (Іваницький, 2022). Щодо пісенних текстів, то, як стверджує А. Іваницький (2022), «... вони також мали в неоліті та десь до доби Середньовіччя сакральний смисл. Але з прийняттям християнства... десакралізувалися. З падінням язичництва тексти й обряди поступово втрачали колишній священний смисл і набували розважального спрямування...» (с. 20–21).

Детальне опрацювання записаних в експедиції фольклорних зразків дає можливість констатувати факт «збереження визначальних ознак народнопісенної... виконавської парадигми» (Фабрика-Процька, 2023, с. 108) окреслених сіл Олевщини як локусу традиційної культури, а також надзвичайну різноманітність системи поетичних образів-символів, що є яскравою ознакою творів усної фольклорної традиції українського народу загалом, а також окресленого локусу Житомирського Полісся зокрема. Наприклад, у с. Юрово (Князікевич, 2010–2012) було записано колядку, в якій простежується символ птахів (завичай найтісніше він пов'язаний із символами мосту й воріт). Адже птахи (найчастіше в народній уяві сокіл, зозуля, голуби тощо) долають той уявний і реальний міст, перелітають «небесні ворота», аби сповістити про новий етап колообігу сонця, природного циклу, людського життя, про початок нового року, пророкують добро, щастя й надію, позитивний перехід (у колядках — на нове коло Сонця, у веснянках — на новий цикл життя природи), а водночас — добробут і статки.

*А в лесі, в лесі, люди гомонять.
Люди гомонять, церкву будують.
Церкву будують з трьома окнами.
З трьома окнами, з трьома верхами.
Перше оkenце, то ясне сонце.
Друге оkenце, то ясний місяць.
Третє оkenце, сокіл вилетів.
Сокіл вилетів, на скамейку сев.
На скамейку сев, крильця розпустив.
А з тих крилечков, річечка тече.
А в той річечці, човничок пливе.
А в том човнику хлопчик сидить.
Хлопчик сидить, стружечки струже.
Якіє прямі, то собі бере.
Якіє криві, то нам віддає.
Запряжемо ми коні вороні.
Та поїдемо на панську гору.
На панську гору, на високую.
А за цим словом бувай здоровий,
Бувай здоровий, красний паничу,
Дождався цих свят, святкуй здоровий.
Святий вечір! (ТВЗ, ТТФ, ГЄМ, ТМВ, КТГ)*

Також поширеним художньо-поетичним образом народних пісень є квітка-рожа — символ молодості, краси, здоров'я, який переважно асоціюється з молодою дівчиною. Колядку з такою символікою вдалося записати у с. Юрово (Князікевич, 2010–2012):

А в неділеньку та й пораненьку,

Пр. *Калина, ой, калина моя,
Ружа червона, ягода.
Ой там Улянка по саду ходить.
По саду ходить, рожу зриває.
Щоб я така, як рожка ця.
Пошла б за пана, за поповича.
За поповичем, так добре жити.
В креслі сядіть, мед-віно піті.
Мед-віно піті, гроші лічіті.
Красная пані, тай за цім словом,
Тай за цім словом бувай здорова...
(ТВЗ, ТТФ, ГЄМ, ТМВ, КТГ)*

В одній із ліричних пісень із с. Юрово (Князікевич, 2010–2012) оберігання рожі порівнюється з оберіганням цноти молодої дівчини:

*Розкопаю гору, та й -2
Да й посію я рожу.
Нехай вітер має, та й -2
Да й рожу повіває.
Неверна сторожа, та й -2
Поципана й рожка.
Мати дочку лає, та й -2
Да й гулять не пускає.
Седі, доню, дома, та й -2
Носі в печку дрова.
Йа дров наносіла, та й -2
В печі затопила.
В печі затопила, та й -2
Вечері наварила...
(ТВЗ, ТТФ, ГЄМ, ТМВ, КТГ)*

Висновки

У наш час фіксація стану збереження та ревіталізація локальних музично-фольклорних жанрів, стилів, виконавських манер, обрядових дій та ін. є надзвичайно актуальним і перспективним напрямом польових фольклорно-етнографічних досліджень. Це урізноманітнює знання щодо традиційної культури та поглиблює розуміння її розвитку, дозволяє шукати засоби популяризації фольклорних джерел у контексті вокального виконавства України на сучасному етапі його розвитку.

Оприлюднення та аналіз записаних у 2010-х рр. в селах Олевського району Житомирщини музичних артефактів дає можливість сформулювати такі висновки: експедиція студентів-фольклористів КНУКіМ на той час була одним із перших пошукових польових досліджень в окресленому локусі традиційної культури Центрального Полісся. Записані під час польової роботи твори яскраво презентують збережену традицію так званої пізньої лірики («Пливе хмарка», «Мне циганка

ворожила», «Ой п'є чумака, п'є» та ін.), яка здебільшого представлена багатоголосними творами в гуртовому виконанні. Найпоширенішими темами та сюжетами названих пісенних артефактів є нелегка жіноча доля, нерозділене кохання, чарування та ін. Щодо образної символіки, відзначимо календарно-обрядові твори зимового циклу (колядки), в яких використано символи птахів (пов'язані з символами уявного мосту й небесних воріт) та квітки-рожі (символ молодості, краси, здоров'я, який переважно асоціюється з молодою дівчиною). Констатуємо, що художньо-образна система фольклорних творів музичної традиції Житомирського Полісся заслуговує на більш детальне й поглиблене вивчення.

Наукова новизна статті полягає в оприлюдненні та введенні в коло наукового дискурсу нової фольклорно-етнографічної інформації з експедиційних записів від інформантів недосліджених раніше сіл Олевського району Житомирської області.

Перспективи подальших досліджень.

У сучасних умовах соціокультурної ситуації, особливо під час воєнних подій з російським агресором, стає дедалі важливішим проведення нових фольклорних експедицій у Житомирському Поліссі з метою вивчення стану збереження фольклорно-пісенної традиції місцевих громад, що є неодмінним складником народнопісенної спадщини українського народу. Це дослідження має на меті реалізацію концептуальних заходів зі збереження, ревіталізації та актуалізації традиційної культурної спадщини Житомирщини.

Список посилань

- Глушко, М. (2009). Купальські пісні Східної Волині з села Дубрівки Баранівського району Житомирської області. *Міфологія і фольклор*, 1(2), 75–84.
- Грица, С. (2022). Парадокси сучасної культури (динаміка взаємодії колективно-індивідуального та індивідуально-колективного). *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*, 5(1), 83–95. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.5.1.2022.258151>
- Давидюк, В., & Давидюк, Г. (2022). Виховний потенціал західнополіських колісанок в етноісторичній ретроспективі. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 47(2), 209–216. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-2-33>
- Довгалюк, І. (2016). *Фонографування народної музики в Україні: історія, методологія, тенденції* [Монографія]. Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Єрмолаєва, В. С., & Нікішенко, Ю. І. (2017). Явище

- «шароварщини»: пошук дефініції. *Матістеріум. Культурологія*, 68, 27–31.
- Єфремова, Л. О. (Упоряд.). (2012). *Народні пісні Житомирщини (з колекцій збирачів фольклору) [Ноти]*. Наукова думка.
- Єфремова, Л. О., & Хай, М. Й. (Упоряд.). (2022). *Регіонально-жанрова антологія українського музичного фольклору: Т. 4. Обрядовий музичний фольклор Центрального і Східного Полісся* (Г. А. Скрипник, ред.). Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України.
- Іваницький, А. (2022). Сакральні підстави народнопісенної творчості. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*, 5(1), 14–23. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.5.1.2022.258134>
- Клименко, І. (2020). *Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського ранньотрадиційного меломасиву: типологія і географія*. Національна музична академія України імені П. І. Чайковського.
- Князікевич, А. В. (2010–2012). *Експедиційні записи від мешканців сіл Олевського району Житомирської області*. У особистому архіві автора.
- Лукашенко, Л. (2023). Реконструктивне виконавство фольклору в Україні: зародження, поступ, здобутки (з кінця 1970-х до сьогодні). *Проблеми етномузикології*, 18, 75–92. <https://doi.org/10.31318/2522-4212.2023.18.294832>
- Осадча, В. М. (2012). Класифікація локальних фольклорних традицій у сучасній культурології та етномузикології: міждисциплінарний підхід. *Культура України*, 38, 226–235.
- Павленко, І. (2013). Вокальні ансамблі сучасного побутування (жанрові особливості). *Народознавчі зошити*, 4(112), 722–726.
- Рибак, Ю. (2012). Музичний фольклор Волині та Полісся в етнографічному доробку Олекси Ошуркевича. *Матеріали до української етнології*, 11(14), 180–185.
- Сінельніков, І. Г., & Сінельнікова, В. В. (2021). Народномузична традиція в сучасних сценічних практиках. *Вісник КНУКіМ. Серія: Мистецтвознавство*, 45, 148–155. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.45.2021.247386>
- Скаженник, М. (2013). Трирядкові весільні наспіви з шестидольною основою на Полісько-Волинському пограниччі (північна Житомирщина): ритмічні та звуковисотні різновиди. *Проблеми етномузикології*, 8, 131–142.
- Троельнікова, Л. О. (2019). Музично-фольклорні джерела культурного ландшафту України. *Музичне мистецтво в освітологічному дискурсі*, 3, 54–60. <https://doi.org/10.28925/2518-766X.2018.3.5460>
- Фабрика-Процька, О. (2023). Популяризація лемківського пісенного фольклору у виконавській практиці митців України й зарубіжжя. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Напрям: Мистецтвознавство*, 44, 105–110. <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi44.609>
- Цапун, Р., & Сінельнікова, В. (2023). Реконструкція традиційних новорічних обрядів у творчості студентського фольклорного колективу. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*, 6(1), 53–66. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.6.1.2023.277884>
- Davydiuk, V., & Davydiuk, H. (2022). Vykhovnyi potentsial zakhidnopoliskykh kolysanok v etnoistorychnii retrospektyvi [Educational potential of Western Polesie lullabies in ethnohistorical retrospective]. *Topical Issues of the Humanities*, 47(2), 209–216. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-2-33> [in Ukrainian].
- Dovhaliuk, I. (2016). *Fonohrafovannia narodnoi muzyky v Ukraini: Istoriiia, metodolohiia, tendentsii* [Phonography of folk music in Ukraine: History, methodology, trends] [Monograph]. Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
- Fabryka-Protska, O. (2023). Populiaryzatsiia lemkivskoho pisennoho folkloru u vykonavskii praktytsi myttsiv Ukrainy u zarubizhzhia [Popularization of lemko song folklore in the performing practice of Ukrainian and abroad artists]. *Ukrainian Culture: The Past, Modern, Ways of Development. Branch: Art Criticism*, 44, 105–110. <https://doi.org/10.35619/ucpm.vi44.609> [in Ukrainian].
- Hlushko, M. (2009). Kupalski pisni Skhidnoi Volyni z sela Dubrivky Baranivskoho raionu Zhytomyrskoi oblasti [Bathing songs of Eastern Volhynia from the village of Dubrivka, Baraniv district, Zhytomyr region]. *Mythology and Folklore*, 1(2), 75–84 [in Ukrainian].
- Hrytsa, S. (2022). Paradoksy suchasnoi kultury (dynamika vzaiemodii kolektyvno-indyvidualnoho ta indyvidualno-kolektyvnoho) [The paradoxes of modern culture (interaction dynamics of collective-individual and individual-collective one)]. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Musical Art*, 5(1), 83–95. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.5.1.2022.258151> [in Ukrainian].
- Ivanytskyi, A. (2022). Sakralni pidstavy narodnopennoi tvorchosti [Sacred foundations of folk song art]. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Musical Art*, 5(1), 14–23. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.5.1.2022.258134> [in Ukrainian].
- Klymenko, I. (2020). *Obriadovi melodii ukraintsiv u konteksti sloviano-baltskoho rannotradytsiinoho melomasyvu: Typolohiia i heohrafiia* [Ritual melodies

- of the Ukrainians in the context of the Slavic-Baltic early-traditional melomassive: Typology and geography]. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music [in Ukrainian].
- Kniazikevych, A. V. (2010–2012). *Ekspedytsiini zapysy vid meshkantsiv sil Olevskoho raionu Zhytomyrskoi oblasti* [Expedition records from the inhabitants of the villages of Olevsky district, Zhytomyr region]. In the personal archive of the author [in Ukrainian].
- Lukashenko, L. (2023). Rekonstruktyvne vykonavstvo folkloru v Ukraini: zarozhennia, postup, zdobutky (z kintsia 1970-kh do sohodni) [Revival folk performance in Ukraine: Origin, progress, achievements (from the late 1970s to the present)]. *Problems of Music Ethnology*, 18, 75–92. <https://doi.org/10.31318/2522-4212.2023.18.294832> [in Ukrainian].
- Osadcha, V. M. (2012). Klasyfikatsiia lokalnykh folklornykh tradytsii u suchasni kulturolohii ta etnomuzykologhii: Mizhdystyplinarnyi pidkhid [Classification of local folklore traditions in modern cultural studies and ethnomusicology: An interdisciplinary approach]. *Culture of Ukraine*, 38, 226–235 [in Ukrainian].
- Pavlenko, I. (2013). Vokalni ansambli suchasnoho pobutuvannia (zhanrovi osoblyvosti) [On vocal ensembles of contemporary existence (genre peculiarities)]. *The Ethnology Notebooks*, 4(112), 722–726 [in Ukrainian].
- Rybak, Yu. (2012). Muzychnyi folklor Volyni ta Polissia v etnografichnomu dorobku Oleksy Oshurkevycha [Musical folklore of Volhynia and Polissia in the ethnographic work of Oleksa Oshurkevych]. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 11(14), 180–185 [in Ukrainian].
- Sinelnikov, I. H., & Sinelnikova, V. V. (2021). Narodno-muzychna tradytsiia v suchasnykh stsenichnykh praktykakh [Folk music tradition in contemporary performing practices]. *Bulletin of KNUKiM. Series in Arts*, 45, 148–155. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.45.2021.247386> [in Ukrainian].
- Skazhenyk, M. (2013). Tryriadkovi vesilni naspivy z shestydolnoiu osnovoiu na Polisko-Volynskomu pohranychchi (pivnichna Zhytomyrshchyna): Rytmichni ta zvukovysotni riznovydy [Three-line wedding chants with a six-part base in the Polissko-Volyn border region (northern Zhytomyr region): Rhythmic and pitch variations]. *Problems of Music Ethnology*, 8, 131–142 [in Ukrainian].
- Troielnikova, L. O. (2019). Muzychno-folklorni dzherela kulturnoho landshaftu Ukrainy [The music-folklore sources of the cultural landscape of Ukraine]. *Musical Art in the Educological Discourse*, 3, 54–60. <https://doi.org/10.28925/2518-766X.2018.3.5460> [in Ukrainian].
- Tsapun, R., & Sinelnikova, V. (2023). Rekonstruktsiia tradytsiinykh novorichnykh obriadiv u tvorchosti studentskoho folklornoho kolektyvu [Reconstruction of traditional new year's rites in the work of student folklore group]. *Bulletin of Kyiv National University of Culture and Arts. Series in Musical Art*, 6(1), 53–66. <https://doi.org/10.31866/2616-7581.6.1.2023.277884> [in Ukrainian].
- Yefremova, L. O. (Comp.). (2012). *Narodni pisni Zhytomyrshchyny (z koleksii zbyrachiv folkloru)* [Folk songs of Zhytomyr region (from collections of folklore collectors)] [Notes]. Naukova dumka [in Ukrainian].
- Yefremova, L. O., & Khai, M. Y. (Comps.). (2022). *Rehionalno-zhanrova antolohiia ukrainskoho muzychnoho folkloru: T. 4. Obriadovi muzychnyi folklor Tsentralnoho i Skhidnoho Polissia* [Regional-genre anthology of Ukrainian musical folklore: Vol. 4. Ritual musical folklore of Central and Eastern Polissia] (H. A. Skrypnyk, Ed.). M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Yermolaieva, V. S., & Nikishenko, Yu. I. (2017). Yavyshche "sharovarshchyna": Poshuk definitsii ["Sharovarshchyna": In search of a definition]. *Magisterium. Kulturolohiia*, 68, 27–31 [in Ukrainian].

Folklore Heritage of Zhytomyr Polissia: Specifics of Local Functioning (Based on Expeditionary Research of Olevsk District)

Ivan Sinelnikov

Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Abstract. *The aim of the article* is to highlight the preservation state of local functioning of the authentic folk-musical song tradition in Zhytomyr Polissia (based on materials of expeditionary research in Olevsk district); to study the plots and image symbolism of folklore texts inherent to the specified tradition's locus. *Results.* The

research is based on folklore materials recorded during the the 2010s by Kyiv National University of Culture and Arts students' expeditions in villages of Olevsk district, Zhytomyr region. Approximately 100 songs and over 200 informational elements were recorded during that expedition. At that time, the expedition of KNUCA folklorist students was one of the first exploratory field studies in the defined locus of traditional culture of Central Polissia. It is proved that the works recorded during that expedition vividly present the tradition of late lyrics, which is mostly represented by polyphonic works in group performance. It is noted that the most common themes and plots of the mentioned song artifacts are the difficult fate of women, unrequited love, enchantment, etc. It is found that in the figurative symbolism of calendar and ritual works of the winter cycle, symbols of birds (connected with symbols of the imaginary bridge and the gates of heaven), as well as a rose flower (a symbol of youth, beauty, health, which is mainly associated with a young girl) are used. *The scientific novelty* lies in the publication and introduction into the scientific discourse of new folklore and ethnographic information from expeditionary records of informants from previously unstudied villages of Olevsk district, Zhytomyr region. *Conclusions.* Nowadays, complex sociocultural conditions actualise implementing new folklore expeditions in the outlined locus of the musical and performing tradition of Zhytomyr Polissia, in order to investigate the state of preservation of the main features of folklore and performing paradigm of the local centre as a component of the Ukrainians' folklore tradition with the aim of realising conceptual measures for the preservation, revitalisation and actualisation of traditional culture in Zhytomyr region.

Keywords: Zhytomyr Polissia; Olevsk district; musical folklore; performance tradition; folk song; folklore expedition

Відомості про автора

Іван Сінельніков, заслужений працівник культури України, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна, ORCID iD: 0000-0002-9556-6845, e-mail: kralyca@ukr.net

Information about the author

Ivan Sinelnikov, Honored Culture Worker of Ukraine, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine, ORCID iD: 0000-0002-9556-6845, e-mail: kralyca@ukr.net

